

Amerikan Misyonerlerinin 1863-1885 Yılları Arasında Mardin’de Tesis Ettikleri Okullar*

Sıraç AKTÜRK**

Öz

Bu çalışmada, Amerikan Board misyonerlik teşkilatının 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Mardin Sancağındaki eğitim ve kültür faaliyetleri incelenmeye çalışılmıştır. Arşiv vesikaları, vilayet salnâmeleri ve misyonerlerin tutmuş oldukları raporlar ve mektuplardan elde edilen bilgilerle, Amerikalı misyonerlerin açmış oldukları çeşitli derecelerdeki okulların açılış tarihleri, talebe mevcudu, farklı cemaatlerle olan ilişkileri ve diğer eğitim faaliyetlerinden bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mardin, eğitim, yabancı okullar, misyoner, Protestan

Schools of American Missionaries Built Between 1863-1885 in the Mardin

Abstract

In this study, the educational and cultural activities of the American Board of missionary organization in Mardin Sanjak since the second half of the 19th century were examined. Information obtained from archives, yearbook and reports and letters kept by missionaries; the opening dates and number of the students of the various degree schools that opened by American missionaries; their relations with different communities and other educational activities were mentioned.

Key Words: Mardin, education, foreign schools, missionary, Protestant

* Bu çalışma, Erzurum Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümünde hazırlanan “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Mardin Sancağı’nda Eğitim” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, akturk_909@hotmail.com

Giriş

Anadolu’da 19. yüzyıldan itibaren birçok yabancı devletin misyonerlik faaliyetleri görülmekle birlikte en geniş manada etkili olanı Amerikalı misyonerlerin çoğunluğunun üyesi bulunduğu kısaca ”ABCFM”¹ diye yazılan Protestan misyonerlik teşkilatı idi. Bu teşkilatın tüzüğüne göre, misyonerlerin gayeleri: “dinsizler arasında Hristiyanlığı yayıp, Protestan mezhebine dâhil etmektir”. Ancak, Osmanlı coğrafyasında yaşayan neredeyse bütün teb’anın farklı da olsa bir dini vardı. Bunun üzerine, misyonerler kendilerine ilk hedef olarak Müslümanları seçmişlerdi. Ancak, bu propagandaya ne devletin kanunları ne de sağlam bir düşünce yapısına sahip olan İslam akaidi izin vermemişti (Açıkses, 2003: 36). Bunun üzerine Protestan misyonerler faaliyetlerini Yahudiler ve Hristiyanlığın farklı mezhepleri üzerinden gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Ancak, Yahudi din adamlarının aldıkları cemaatten çıkarma ve hapsedmeye kadar varan sıkı tedbirleri sonucunda Yahudiler arasında başarılı olamayıp, Ermenilerin ve Süryanilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde insani amaçlı okul açmak ve hastahane kurmak gibi hizmetler ile hedefleri doğrultusunda çalışmışlardır (Özdemir, 2009: 15). Tanzimat Fermanı’nın ilanından sonra bilhassa Ermeni nüfusu üzerindeki misyon faaliyetleri hız kazanmıştır (Şahin, 2005: 189). Bununla birlikte, ileri yıllarda Müslümanlarla da ilişki kurmaya çalışacaklardır.

1860 yılında Harput’ta yapılan yıllık toplantıda, Anadolu’daki misyonerlik faaliyetlerinin “Batı Türkiye Misyonu, Merkez Türkiye Misyonu ve Doğu Türkiye Misyonu” adıyla üç misyon çerçevesinde yürütülmesi kararlaştırıldı. Doğu Türkiye Misyonu’nun merkezi Harput olup, 1870 yılındaki istasyonları Harput, Bitlis, Erzurum ve Mardin idi (Kocabaşoğlu, 2000: 63-72). 1868 yılında Musul (Herald, May 1868: 152) ve 1876 yılında da Van istasyonları (Herald, September 1876: 277) bu misyon bölgesi içinde yer almaktaydı.

Diyarbakir’de yaşayan Shemmas Sulliba adında Protestan bir vaiz, 1856 yılında Mardin’den yazdığı bir mektupta, Katoliklerin buradaki yoğun faaliyetlerinin durdurulması için derhal yetkili bir misyonerin gönderilmesini talep etmiştir (Herald, April 1856: 120). Bunun üzerine, Board Teşkilatı tarafından 1858 yılında Musul’dan Mr. Williams ilk misyoner olarak buraya gönderilmekle birlikte (Herald, January 1865: 114), Mardin’e gelen ilk Amerikalının 1839 yılında burayı ziyaret eden Dr. Grant olduğu tespit edilmektedir (Herald, May 1878: 141-142). Mr. Williams, 1862 yılında sekiz öğrenciden oluşan bir sınıf açtı. Bu öğrencilerden birisi daha sonra ilk yerli papaz olacak olan Abdunnur adlı kişidir (Bozan, 2014: 28). Mr. Williams,

¹ American Board of Commissioners for Foreign Missions

Ocak 1867'de 19 üyeli ilk kiliseyi kurmuştur. Kilisenin ilk papazı, maaşı cemaat tarafından ödenen Cercis bin Abdullah isimli bir Süryanî idi (Özcoşar, 2006: 146). Mr. Williams'a önceleri kilise üyeleri tarafından toplanan yardımlarla 2.400 kuruş maaş ödeniyorken, daha sonra pastör (papaz), okul öğretmeni ve idare masraflarından dolayı maaşı 6.000 kuruş (300 dolar) olarak artırıldı. Başarılı çalışmalarıyla kısa bir süre içerisinde kilise üye sayısını 25'e yükseltmiştir (Herald, October 1875, 122).

Mr. Williams'dan sonra Mardin'e gelen bir diğer önemli misyoner Alpheus Newell Andrus'dur. 1868'de eşi Louisa ile beraber gelen Mr. Andrus yıllık 1000 dolar maaş ile 40 yılı aşkın bu görevi sürdürmüştür (Bozan, 2014: 28).

1881 yılında Mardin Misyonu'na bağlı 6 kilise, 1889'da da 8 kilise faaliyet göstermiş ve cemaatin üye sayısı da 449' a yükselmiştir (Özcoşar, 2006: 147-148; Herald, March 1889: 96).

Mardin'de Açılan Misyoner Okulları

Misyoner okulları, yabancı devletlerin himayesinde, misyonerler tarafından açılıp, faaliyetlerini sürdüren okullardır. Osmanlı Devleti'nde okul açan yabancı devletler Amerika, Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya, Avusturya, Rusya, Bulgaristan ve İran'dır. Makalenin konusu itibariyle bu alanda en etkin rolü üstlenen Amerikan misyonerleri ele alınacaktır. Osmanlı Ülkesinde Amerikan misyonerlerince tesis edilen ilk okul 1824 yılında Beyrut'ta açılmıştır. Bu tarihten sonra, yabancı devletler tarafından Osmanlı Devleti'nin birçok bölgesinde okul açma girişimleri başlatılmıştır. (Küçüköğlü, 2005: 102). Beyrut sancak merkezinde 1824'de açtıkları ruhsatsız okul olan Amerikan Koleji ile birlikte sancak merkezi ve bağlı kazalarında çeşitli derecelerde okullar açılmıştır. Aynı şekilde Halep, Lübnan, Manastır, Suriye, Kudüs ve diğer eyalet ve sancaklarda da eğitim kurumları açılmaya başlanmıştır (Ortaylı, 2000: 92-95).

Amerikalı misyonerlerin sistematik çalışmaları Anadolu'da daha düzenli ve dikkat çekici olmuştur. Bu cümleden olarak, Amerikalı misyonerler eğitim kurumlarını kolejler, erkekler için Board okulları, kızlar için Board okulları, erkek liseleri ve ilahiyat okulları adı altında düzenlemişlerdir.

Kolejler, gerek ileri seviyede eğitim faaliyetleri ve gerekse de dini propaganda malzemesi olarak kurulmuştur. Türkiye'de Amerikan misyonerleri tarafından kurulan kolejler şunlardır: İstanbul'da Robert Koleji, Beyrut'ta Protestan Koleji, Merzifon'da Anadolu Koleji, Antep ve Maraş'ta kızlar ve erkekler için Merkez Türkiye Kolej'leri açılmıştır. Ayrıca Harput'ta programı Ermenilere dilleri, tarihleri, edebiyatları ve milliyetleri

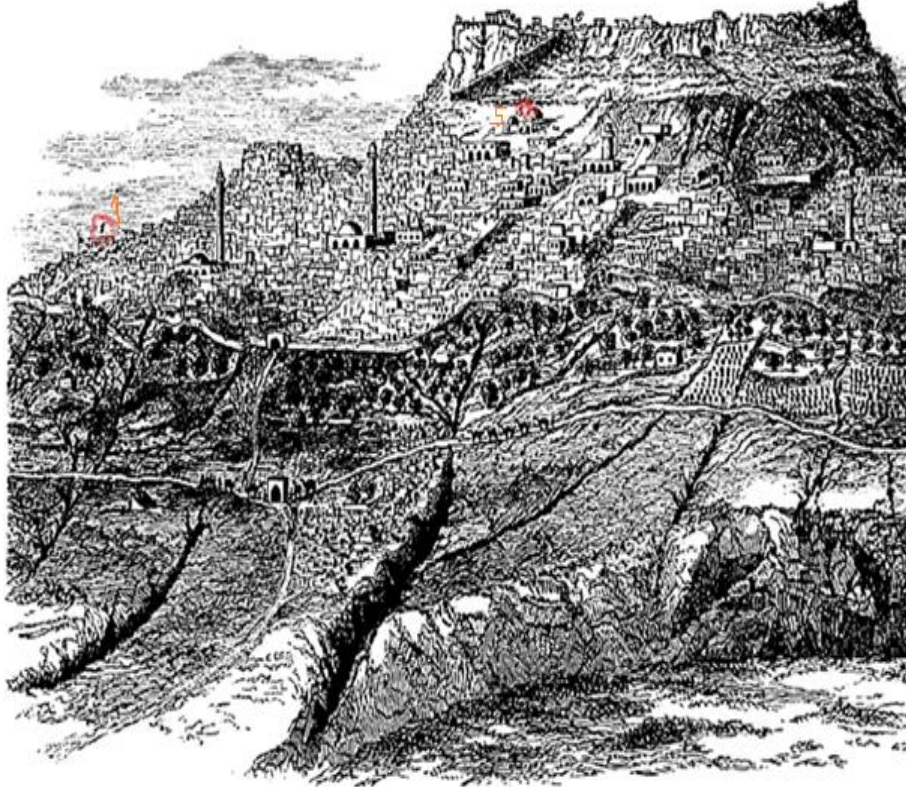
hakkında bilgi verecek şekilde düzenlenip 1878’de açılan ve Osmanlıların Fırat Koleji diye adlandırdıkları Ermeni Koleji açılmıştır (Sezer, 1999: 175).

Kızlar için Board okulları 15 farklı misyon merkezinde açılmıştır. Bunlar, İstanbul, Bursa, Manisa, Samokov², Merzifon, Mardin, Bitlis, Erzurum, Harput, Maraş, Antep, Beyrut ve İskenderiye idi. Bu okulların temel amacı evangelist (İncil’i öğrenme-öğretme) faaliyetlerinde yardımcı olacak yerel halktan kadın ve kızların eğitilmesini sağlamaktı. Bu okullarda alınan üç yıllık eğitim sonunda bazıları evangelist çalışmalarda bulunan yerli pastörler ve hatiplerle evlenerek kendilerine hem eş hem de çalışmalarına yardımcı olmaktadır. Diğerleri ise genel okullarda öğretmenlik yaparlardı.

Erkek liseleri, kolej ile ilahiyat mektebi arasında bir geçiş okulu olarak tanımlanabilir. Bu okullardaki erkekler, kolejler için uygun adaylar olarak görülmekteydi.

İlahiyat okulları, evangelist çalışmaların çeşitli sınıfları için genç erkekleri eğitmek amaçlı tasarlanmış enstitüler idi. Bu tür okullar Samokov, Merzifon, Mardin, Harput, Maraş, Beyrut ve Kahire’de açılmıştır. Bu okullara öğrenciler seçilerek alınıp, öğrenci sayısı 50’den yukarı olmazdı. (Herald, May 1878: 141-142).

² Bulgaristan’da bir şehir.

MARDIN, EASTERN TURKEY.

Gravür 1³. Mardin'deki Misyoner Eğitim Kurumları ve Müslüman Okulu (Herald, October 1875: 122).

Gravürde yuvarlak içine alınan bir numaralı yerin sol taraftan başlayarak ilki ilahiyat okulu, ikincisi iki katlı bina olup, kadın ve kızlar için bir eğitim okulunu ve iki bayan misyoner öğretmenin odalarını içeriyor. Bu binalar 1869-1871 yılları arasında yapılmıştır. Gravürde yer alan beş numaralı yer ise Müslüman Okulu idi (Herald, October 1875: 122). Özcoşar, Protestan misyonerlerin faaliyetlerini Mardin merkezinde yer alan Mişkin (Meşkin) Kapı'da yürüttüklerini, buranın Amerikan misyonerlerine ait eğitim kurumlarıyla birlikte; hastahane, yetimhane, eczahane ve misyonerlerin kalacakları yerler olarak düzenlendiğini vurgulamaktadır (Özcoşar, 2009: 128). Buna göre, gravürde belirtilen bir numaralı yerin Mişkin Kapı olduğu anlaşılmaktadır.

³ Bu gravür, Board Teşkilatının Van istasyon merkezinden Mardin'e gelen Dr. Reynolds ve Miss C. Ely tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 1
1887-1897 Yıllarında Anadolu'da Mevcut Amerikan Okul
ve Öğrenci Sayıları (Danacıoğlu, 2000: 145)

	Batı Türkiye Misyonu		Merkezi Türkiye Misyonu		Doğu Türkiye Misyonu	
	Okul	Öğrenci	Okul	Öğrenci	Okul	Öğrenci
1887 ⁴	17	6.267	10	3.883	20	6.215
1888	150	6.269	102	4.448	164	6.392
1889	154	6.282	100	3.852	168	6.733
1890	156	6.119	112	5.544	178	7.950
1891	150	6.326	100	4.376	170	7.436
1892	145	6.791	113	4.562	172	7.767
1893	144	6.659	119	5.101	175	7.975
1894	149	6.865	109	4.991	169	8.030
1895	140	6.853	111	5.137	151	7.822
1897	151	7.091	110	7.531	151	7.822

Tablo 1'e göre, Amerikalı misyonerlerin en çok okul açtıkları ve öğrenciye sahip oldukları bölgenin Doğu Türkiye Misyon bölgesi olduğu görülmekle birlikte, üç misyon bölgesinde de okul sayısının öğrenci sayısı ile paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır. Giriş bölümünde de bahsedildiği gibi Protestan misyonerlerin hedef gruplarını Ermeni ve Süryanî Cemaatleri teşkil etmektedir. Bu bakımdan Doğu Türkiye Misyon'u bölgesinde okul ve öğrenci sayısının daha fazla olması Süryanî ve Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları bölge olmasından kaynaklanmaktadır. Doğu Türkiye Misyon bölgesinde Süryanîlerin yoğun olarak yaşadıkları Mardin, Midyat, Silvan, Lice ve yakın bölgelerde misyonerlerin faaliyetleri 1858 yılında Mardin Misyonu'nun kurulmasıyla başlamıştır (Özdemir, 2009: 22-23). Ermeni nüfusun doğunun birçok bölgesinde yaşadığı bilinmekle birlikte, Mardin'de de varlığı mevcuttur. Mardin'deki Ermeni nüfusuyla ilgili 19. yüzyıl seyyahlarından Dupre, 1807'de 20.000 Türk, 3200 Yahudi, 2000 Ermeni Katolik ve 40 Ermeni Ortodoks'tan bahseder (Taştemir, 2003: 46). Seyyah Buckingham, 1826'da Koçhisar'da (Kızıltepe) en kalabalık gayrimüslim grubun Ermeniler olduğunu, 19. yüzyıl Ermeni aydınlarından Teotig de Nusaybin'de 80 Katolik, 1000 Protestan ve 70 Apostolik olmak üzere toplam 1150 Ermeni'nin yaşadığını iddia etmiştir (Deveci, 2006: 558).

⁴ 1887 yılı verileri öğrenciler itibarıyla genel toplamı içermekle birlikte, eğitim kurumu olarak sadece kolej ve seminer gibi ileri seviye eğitim veren kurumları içermektedir.

Rakamlar böyle iken Ermeni nüfusa yönelik olarak da 1840'lardan itibaren Amerikan misyonerleri, Ermeni öğrencileri papaz adayı olarak Amerikan teoloji yüksek okullarına göndermekle birlikte, bir kısmını da Amerika'ya gönderip burada eğitim aldıktan sonra Türkiye'ye dönerek öğretmen ve vaiz olarak görevlendirdiler (Aydın. 2006: 92).

1880'lerden itibaren insanlar, okullarda daha iyi bir seviyede eğitim istedikleri için, yerli halk adeta "sipariş üzerine" okul istiyordu. Mesela Mardin'in yerli Protestan ahalisi, ABCFM'e verdikleri dilekçelerinde, açılmasını istedikleri okulda aşağıdaki özelliklerin bulunmasını istiyorlardı:

- Eğitim düzeyi mevcut ortaokullardan yüksek olmalı.
- Türkçe, Arapça, Kürtçe, Süryanîce ve İngilizce okutulmalı.
- Arapça öğretimine özellikle önem verilmeli.
- Aritmetik, cebir, geometri, felsefe, fizyoloji, muhasebe gibi dersler mutlaka okutulmalı (Kocabaşoğlu, 2000: 120).

1. Amerikan Erkek Okulu

Okulun kuruluş tarihi bilinmemekle birlikte, 1863-1864 yılları arasında Mardin'in Meşkinan (Mişkin) Mahallesinde kurulmuştur. 1903'de 37 öğrenciye sahipti. Pernot, Amerikan Misyonu'nun Mardin'deki bu okulunda 1912 yılında 21'i yatılı, toplam 45 öğrencisi olduğunu ifade etmiştir (Şişman, 2006: 72).

Okul 28 Mart 1894 (16 Mart 1310) tarihinde ruhsat almıştır. Lise seviyesinde olan okul, 20 öğrenci ile izinsiz olarak küçük bir mekânda öğrenime başladı (Vahapoğlu, 2005: 115). Misyonerlerin faaliyetlerine başladıkları ilk dönemden itibaren Süryanî ve Ermeni çocuklarla ilgilenip, devletin koymuş olduğu kanunlar gereğince Müslüman çocuklarla ilgilenmemişlerdir. Zira 1887-1888 yılında mektebin 48 öğrencisinden 37'si Protestan Ermeni, beşi Yakubî, biri Gregoryen Ermeni ve beşi Katolik idi. Bununla birlikte. Müslüman çocuklarının Amerikan okullarına rağbet etmeye başlaması İkinci Meşrutiyet'ten sonra, daha geniş anlamdaysa Cumhuriyet döneminde olmuştur (Kocabaşoğlu, 2000: 134).

Okulun kurucusu olarak iki isimden bahsedilmektedir. Birincisi, Cyrus Hamlin (Tozlu, 1991: 38), ikincisi ise 24 yaşında Türkiye'ye gelen Dr. Caleb Frank Gates'dir. Gates, 20 yıl Mardin'de misyonerlik yapmış olup, "kimse dilini öğrenmeden o ülkede yaşamamalı" diyerek Türkçe'yi de Mardin'de öğrenmiştir (Açıkses, 2003: 159).

2. Amerikan Kız Okulu

Amerikan Kız Okulu, Mardin merkezindeki Mişken (Mişkin) Mahallesinde Amerikalılara mahsus dairede 1864-1865 yılları arasında açılmıştır. 1883'de İstanbul'dan Aziz George Wood'un yazdığı bir yazıda, kızlar okulunda öğrenci sayısının 30 olduğu ve bu sayının gittikçe arttığı ifade edilmekteydi (Herald, October 1883: 390). Okul lise seviyesinde olmakla birlikte (Vahapoğlu, 2005: 113), yukarıda da ifade ettiğimiz gibi esasında kız çocukları Protestan mezhebi tebliğinde faaliyet gösterecek şekilde yetiştirilmekteydi.

Okul, 28 Mart 1894 (16 Mart 1310) tarihinde ruhsat almış olup, okulun eğitim dili Arapça idi (Yıldız, 2014: 295). Bu tarihte 40 öğrencisi olan Amerikan kız okulunun öğrencileri; Süryani Protestan ve Katoliklerden oluşmakta idi. 1896 yılında okul üç mezun vermiştir (Herald, November 1896: 488). Pernot, 1912 yılında Mardin Amerikan kız okulunda 50 öğrencinin öğrenim gördüğünü ifade etmiştir (Şişman, 2006: 72).

Okulun açılış tarihi 1864-1865 olarak belirtilse de, 24 Eylül 1868'de Mr. Williams'dan gelen mektupta, misyon çalışmalarına yardım etmesi için Mardin'de bir kız okulunun tamamlandığı belirtilmektedir. Okul kurma aşamasında Diyarbakir Protestan Cemaatinin en zengini ve Diyarbakir Kilisesi'nin üyesi olan Khowaja Jacob (Hoca Yakup) misyonerlere okulu Diyarbakir'de açmak isterlerse, onlara kendi evini verip, kendisinin de küçük bir evde oturabileceği teklifinde bulunmuştu. Ancak, misyonerler okulu Mardin'de açmaya karar vermişlerdi (Herald, January 1869: 23). Gülbadi Alan ise, okulun kuruluş tarihinin Osmanlı arşiv vesikalarının bir kısmında 1863, bir kısmında da 1869 olarak kayıtlı olduğunu vurgulamaktadır (Alan, 2006: 507).

Amerikan Kız Okulu, 1864-1865 yılları arasında bir misyoner evinde eğitime başlamış olmakla birlikte, 1874 yılında okulun asıl binası inşa edilmiştir. Bu dönemde okulun müdürü Mrs. Dodi idi. Mardin'de açılan kız mektebi de, Merzifon, Antep, Maraş, Bitlis, Erzincan ve Harput'ta olduğu gibi yatılı olup, mektebin eğitim süresi üç yıl idi (Oktar ve Genç, 2006: 498).

Olive Parmelee (sonradan Alpeus N. Andrus'un eşi) tarafından açılan okulun eğitim müfredatı büyük ölçüde standart bir listeden oluşuyordu: Cebir, astronomi, botanik, antik tarih, müzik, fizikî coğrafya, fizik, pedagoji, ev işleri ve çocuk bakımı. İngilizce gibi Türkçe de yabancı bir dil olarak öğretilmek zorundaydı. Dört yıllık müfredatın tamamı boyunca her gün yarım saat kutsal kitaba ayrılıyordu. Günlük jimnastik antrenmanları yapılıyor, haftada iki gün basketbol oynanıyordu (Stone, 2011: 212-213).

Mardin istasyon ve bütçe raporlarından takip edilebildiği kadarıyla, okulun ismi 1885’de Mardin Kadınlar Eğitim Okulu (Women’s Training School), 1886’da Mardin Kızlar Eğitim Okulu (Mardin Girls Training School) ve 1888 yılından itibaren de Mardin Kızlar Yüksek Okulu (Girls’ High School) olarak kayıtlıydı. Son olarak, Amerikan Board belgelerinde okulun ismi Mardin Protestan Kızlar Yüksek Okulu olarak geçip, bu okulun amacı, Mezopotamya bölgesi kızlarının yüksek Hıristiyanlık eğitimi almalarını sağlamak olarak açıklanmıştır (Alan, 2006, 510).

Bazı yıllarda okulda eğitim gören gündüzlü, yatılı ve toplam öğrenci sayısı şöyledir:

Tablo 2 (Alan, 2006: 511)

Yıllar	Öğrenci Sayısı	Yatılı
1886-1887	15	14
1887-1888	26	-
1888-1889	35	18
1889-1890	35	19
1890-1891	31	17
1891-1892	24	-
1892-1893	25	-
1893-1894	25	22
1894-1895	47	-
1895-1896	-	-
1896-1897	24	18
1897-1898	2	23
1898-1899	38	29
1899-1900	25	10
1900-1011	32	17
1901-1902	38	18
1902-1903	39	21
1903-1904	48	26
1904-1905	45	-
1905-1906	40	20
1906-1907	35	-
1907-1908	44	-
1908-1909	-	-
1909-1910	Okul Kapalıdır	-
1910-1911	37	20
1911-1912	40	-
1912-1913	39	-
1913-1914	40	-

Burada verilen rakamlar, okulda eğitim-öğretim döneminin başında müracaat eden ve yapılan sınavda başarılı olarak okula kabul edilen öğrenciler ile daha önceki yıllarda okula başlayan öğrencilerin sayısını içermektedir. Bazı yıllar sayılarda dalgalanmaların olmasının sebebi ilk dönem okula devam eden öğrencinin, ikinci dönem çeşitli nedenlerden dolayı okuldan ayrılması ya da yeni öğrencilerin okula kabul edilmesidir. Örneğin, 1904-1905 eğitim öğretim yılının ikinci döneminin başında öğrencilerden ikisi okuldan ayrılırken, 1907-1908 eğitim-öğretim yılının ikinci döneminin başında Diyarbakir'den okula yeni öğrenciler kabul edilmiştir (Alan, 2006: 511). 1905-1906 yılına kadar okulun her yıl sahip olduğu öğrenci sayısının yaklaşık olarak yarısı yatılı öğrenciydi. Öğrencilerin bir kısmı Mardin' e bağlı dış istasyon bölgelerinden gelip, her gün evlerine gidip gelmeleri güç olduğundan yatılı öğrenci olarak okumaktaydılar. Örneğin, Midyat'tan gelen 2 kız çocuğu gününbirlik eve gitme imkanları olmadığından okulda yatılı öğrenci olarak kalmaktaydılar (Herald, November 1878: 394).

Okulların yönetim kurullarında başlangıçta Amerikalı misyonerlerin ağırlığı olsa da zamanla bu yetki yerli unsurların eline geçmiştir. 1880'lerde Mardin kız okulunun tüzüğüne göre, Mardin istasyonu yöneticilerince seçilecek üç Amerikalı misyoner okulu, fiilen yönetecektir. Yerli unsurlar yönetimi devralıncaya kadar "Mezopotamya Protestan Birliği"nce seçilecek iki kişi yönetim kurulu nezdinde danışman üye olarak görev yapacaklardır (Kocabaşoğlu, 2000: 129).

1840'lardan beri Ermeni nüfusuyla ilgilendikleri bilinen Amerikan misyonerlerinin Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Ermeni komitacılarla olan münasebetleri gereği Diyarbakir Valisi Mehmet Reşit Bey tarafından Dâhiliye Nezaretine şikayet edilip, sınır dışı edilmeleri talep edilmiştir. Ancak, Amerikan Sefaretinin baskısı üzerine sınır dışı edilmemişlerdir. Mardin'de misyon faaliyetlerini sürdüren Mr. Andrus, Dr. Thom ile Miss Agness Fenenga 1915'in başlarında Diyarbakir'e geçerek bir hafta kalıp, buradan Harput ve en son Sivas'a giderler. Dr. Thom Sivas'ta hayatını kaybetti. Bu süreçte, Mardin'de komşusuna sığınan Olive, Ağustos 1916'da 76 yaşında öldü. Mardin Misyonu'na bağlı 23 istasyonun yarısı dağıtıldı. Mr. Andrus, Sivas'ta bulunan diğer misyonerlerle birlikte İstanbul'a gönderildi. 6 Nisan 1917'de Amerika'nın Almanya ile Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi üzerine, Amerikan elçiliğinin tavsiyesiyle 1917'de Mardin'de kalan misyon mensuplarıyla birlikte ülkeyi terk ettiler. Mr. Andrus, savaşın bitiminden sonra Mardin'e dönme planları yaptıysa da 11 Ocak 1919'da öldü (Bozan, 2014: 44). Bununla birlikte, Mardin'e geri dönmeyi başaran misyonerler de olmuştur. Örneğin, Fincancılar

yokuşundaki Amerikan Bible House (incil Evi)'da oturan Amerikalı misyoner yurt heyeti hazinedarı William Pit, Mardin'de bulunan Amerikan kız okulunda yapılacak tamirat ve ilavelere izin verilmesi için bir kaç kez Mardin mutasarrıflığına başvurmasına rağmen inşaata engel olduğu yönündeki şikayetini 16 Eylül 1919 tarihinde Dahiliye Nezaretine bildirmiştir. Dahiliye Nezareti, şikayetten beş gün sonra mutasarrıflığın bu inşaata muhalefet etme sebebinin araştırılması için Diyarbakir valisine talimat vermiştir (BA, DH. İ.UM, 19-1). Bu dönemde, İstanbul Hükümeti, misyonerlerin eğitim girişimlerine engel teşkil edecek kanuni yaptırımlardan uzak durmuş olmakla birlikte, destekleyici bir tavır da sergilememiştir. Zira, yukarıda da bahsedildiği gibi Amerikan misyonerlerinin Ermeni komitacılarla işbirliği yaptığı anlaşıldığından yerel yönetimlerin misyoner çalışmalarını engellemesini soruşturmadan öteye gitmemiştir.

Erkek ve kız okullarının 1951-1955 yılları arasında Mardin'in Meşkina Kapı semtinde birkaç binadan ibaret olduğu ve okul olarak kullanılmayıp, Midyat ve çevresinden gelen Süryanî çocuklara yurt ve Mardin'deki Türk-Amerikan Kütüphanesi'nin yöneticisi Kentuckyli White ailesinin oturduğu ev olarak kullanıldığı o tarihlerde Mardin'de tarih öğretmeni olan Nejat Göyünç tarafından vurgulanmıştır. O yıllarda Mardin'de şehir elektriği bir dizel motor vasıtasıyla temin edilir ve sık sık arıza dolayısıyla kesilirken, Amerikalılara ait bu binaların elektriğinin kendi jeneratörleri tarafından sağlanması da Göyünç'ün hatıraları arasında yer almaktadır (Şişman, 2006: 72). Buradaki Amerikalı ailenin yaşam standartları ve imkanlarının iyi olduğu ifade edilebilir.

Mardin'e bağlı dış istasyonlarda da kız okulları açılmıştır. Örneğin, Ocak 1882'de Mardin'den yazan Miss Clarissa H. Pratt, kızlar okulundan birinin bu yıl dış istasyon Sert'de⁵ açıldığını belirtip, buradaki kadınlarla çeşitli toplantılar yapmaya başladığını ifade etmiştir (Herald, January 1882: 32). Misyonerler, kadınların eğitimi ve sosyal hakları noktasında yeni bir toplumsal görüş yaratmışlardır. Osmanlı aydın kesimi, yüksek rütbeli komutanlar ve farklı milletlere mensup bazı varlıklı kişiler kadın haklarının gelişimi konusunda misyonerlerin bu çabalarına destek vermişlerdir (Herald, May 1878: 145).

3. Mardin Amerikan İdadi Mektebi

Bu okul Mardin'in Mişken Mahallesinde, 1870 yılında inşa edilen bir misyoner ilahiyat mektebidir. Mektebin binası Amerikan mülkü olup, tasarrufu Mr. Ferid'e aittir. Amerika Sefareti'nin Sadâret'e gönderdiği 24 Mart 1891 tarihli tezkirede mekteple ilgili şu ifadelere yer verilmiştir: “20

⁵ Mardin'in kuzeydoğusunda 9 saatlik mesafede bulunan, 150 evli bir kasabadır.

seneden beri iyi idare edilmekte olan ve bugün Mösyo Deveti'nin idaresinde bulunan mektep, mezhep ve milliyete bakılmaksızın herkes için açıktır. Eğitim öğretim ücretli olup, gündüzlü ve yatılı talebelerin tamamından yemek ve öğrenim ücreti aynı miktarda alınmıştır. Okul ücretini ödemeye imkanı olmayanlar, daha sonra ödeme yapmak üzere kendilerine bir senet imzalatırlardı (Yıldız, 2014: 298). Okul, din ya da millet farkı gözetmeksizin herkese açık olmasına rağmen, müfredatının esas programını din derslerinin oluşturması Müslüman çocukların daha az rağbet göstermesine sebep olmuştur. Ancak, okulun ücretli olmakla birlikte, ödeme gücü çeken çocuklar için mezun olduktan sonra ödeme yapmak şartıyla senet düzenlenmesi, fakir öğrencilerin de bu okulda eğitim görmesinin önünü açmıştır.

Maarif Salnamelerine göre, mektebin açılışı 1870 yılı olup, ruhsat alma tarihi ise 28 Mart 1893 (16 Mart 1309) idi. Mektebin 1898'de 40 erkek ve 25 kız, 1899, 1900, 42 erkek ve 23 kız ve 1901'de 42 erkek öğrencisi vardı (MS⁶, 1316: 1053; 1317: 1203; 1318, 1341; 1319: 613; 1321, 507).

Mardin'de açılan ilahiyat mektebi iki sınıflı olup, birinci sınıf beş, ikinci sınıf da dört öğrenciye sahipti. Öğrencilerin hepsi başarılı olup, kendilerini destekleyen kilisenin pastör, vaiz ve öğretmenlerine bağlıydılar. Ancak, öğrencilerden biri gözlerinden rahatsız olduğu için pek başarılı sayılmazdı. Ayrıca, ilahiyat okulunda hazırlık bölümü açılıp, küçük bir özel ders ödemesi yaparak, tüm cemaatlerden öğrenci kabul edilmiştir. Bunun yanı sıra, kadın ve kızlar için eğitim veren ilahiyat okulu da eşit öneme sahip olup, 1875'de 17 öğrenciye sahipti (Herald, October 1875: 122).

İlahiyat öğrencileri Mardin'e yakın yerleri dolaşarak dini vaazlarda bulunurlardı. Örneğin, Mr. Andrus'un bir yazısında, 1884 yılında İlahiyat öğrencilerinden altı kişi çeşitli vaazlarda bulunmaları için Mardin'e yakın yerleri ziyaret etmeleri istenmiştir. Onlardan biri, yardımcısıyla 60 evi ziyaret etmiş olup, 40'dan fazla evde İncil'i okuyarak vaaz vermeleri için müsaade almıştı. Öğrenciler, gittikleri evin gelir durumu, okul yaşına gelmiş çocuk sayısı gibi bilgileri rapor ederek geri dönmekteydiler (Herald, June 1884: 234). Mardin ilahiyat okulu, özel olarak Arapça konuşulan bölgelere hizmet verecek elemanları yetiştirmekteydi (Açıkses, 2003: 87).

Mektep, Mr. Andrus'un sahip olduğu arsa üzerine inşa edilmiştir. Mektep, kuruluşundan 40 yıl sonra 1910 yılında alınan izinle genişletilmiştir (BA, BEO, 3806-285436). Nihayetinde, Amerikan elçiliğince de, uygun görülen bu husus, 21 Eylül 1910 (16 N 1328) tarihli bir iradeyle tasdik edilmiştir (Yıldız, 2014: 299). Yine 24 Eylül 1910 (11 Eylül 1326) tarihinde

⁶ Maârif Salnâmesi.

çıkan Şura-yı Devlet kararıyla da vergiye tâbi tutulmak şartıyla izin verilmiştir (BA, DH. İD, 117-5).

Amerikan idadi mektebi mezunu olup, devlete ait idadi mekteplerine başvurma girişiminde bulunan muallim adayları da olmuştur. Örneğin, Mardin Amerikan idadi mektebi mezunu Şemun b. Dimas, 4 Ağustos 1910 (22 Temmuz 1326) tarihinde Maarif Nezaretine gönderdiği bir yazıda, kendisinin sekiz seneden beri Mardin, Urfa ve Antep'in kazalarında yer alan özel okullarda Arapça dersi verdiğini belirterek, aynı sene usul-ı cedid ile açılacak 12 idadi mektebinden birine Arapça muallimi olarak tayin edilmek istediğini ifade etmiştir (BA, MF. MKT, 1157-89).

Tablo 3 (Yıldız, 2014: 300)
1913-1914 (r. 1329-1330) Ders Yılında Mardin Amerikan İdadî Mektebine Kaydedilen ve Mektebi Terk Eden Talebe Mevcudu

Ders Yılı İçinde Kaydedilen Talebe											Ders Yılı İçinde Mektebi Terk Edenler										Toplam
Müslim		Rum		Ermeni		Musevi		Muhtelif Milletler		Toplam	Müslim		Rum		Ermeni		Musevi		Muhtelif Milletler		
L	N	L	N	L	N	L	N	L	N		L	N	L	N	L	N	L	N	L	N	
4	4	-	-	-	9	-	-	9	4	71	-	1	-	-	7	1	-	-	3	1	28
								5											6		
Mektebi Terk Etme Sebepleri																					
Hastalık				Vefat				İhraç				Nakil				Diğer Sebepler					
-				-				-				-				28					

Tablo 3'e göre, 1913-1914 ders yılında mektebe kaydedilen talebe sayısı 71, mektebi terk eden ise 28'dir. Bu dönemde yeni kaydedilen talebelerden sekizi Müslüman, dokuzu Ermeni ve 54'ü diğer farklı milletlerden olup, bir kısmı yatılı (leyli) ve bir kısmı da gündüzlü (nehari) idi. Mektebi terk eden talebelerin tamamı nakil, hastalık, vefat, ihraç gibi nedenlerin dışındaki diğer sebeplerden dolayı ayrılmıştır. Mektebe kaydedilen öğrencilerin neredeyse yarısı çeşitli nedenlerden dolayı okuldan ayrılmıştır.

Tablo 4 (Yıldız, 2014: 300)

Mardin Amerikan İdadî Mektebi 1913-1914(r. 1329-1330) Ders Yılı İmtihan Öncesi Talebe Mevcudu

Müslim		Rum		Ermeni		Musevi		Muhtelif Milletler		Toplam	1328-29 senesinde mevcut talebe	Her iki senenin				
Leyli	Nehari	Leyli	Nehari	Leyli	Nehari	Leyli	Nehari	Leyli	Nehari							
Ücretli	Ücretsiz	Ücretli	Ücretsiz	Ücretli	Ücretsiz	Ücretli	Ücretsiz	Ücretli	Ücretsiz							
3	-	2	1	-	-	-	-	-	-	9	10	33	11	74	47	27
Talebelerin Sınıflara Taksimi																
İptidai Sınıflar						Top.	Tali Sınıflar				11	12	Top.			
1	2	3	4	5	6		7	8	9	10						
-	-	-	40	13	17	70	4	-	-	-	-	-	-	-	-	4

Tablo 4'e göre, 1912-1913 ders yılı umumi imtihan öncesinde mektebin talebe mevcudu 47 iken, 1913-1914 ders yılında bu sayı 74'e çıkmıştır. Bu talebelerin altısı Müslüman, beşi Ermeni ve geriye kalan 63'ü de diğer farklı milletlere mensuptur. Hem yatılı ve hem gündüzlü talebelerin tamamı "ücretli" veya "ücretsiz" talebe statüsüne tâbidir. Müslüman gruptan ücretsiz okuyan bir öğrenci vardı.

Yine tabloya göre, idadi mektebi “iptidai sınıflar” ve “tali sınıflar” olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. İptidai kısmının 4, 5. ve 6. sınıflarında toplam 70 talebe mevcut iken, tali kısmının 7. sınıfında dört talebe vardır.

4. Mardin Amerikan Erkek Lisesi

Kolejde okuyacak uygun öğrencilerin yetiştirildiği bu okulda esasen pozitif dersler işlenmekle birlikte, diğer okul türlerinde olduğu gibi dini derslerde okutulmuştur. 1885 yılında öğrenime açılan Mardin erkek lisesinde ilk yıl 20, ikinci yıl 45, üçüncü yıl ise 48 öğrenci kayıtlıydı. Bu öğrencilerin ilk yıl 20’si, ikinci yıl 36’sı, üçüncü yıl ise yine 20’si yatılı öğrenci durumundaydı. Bu öğrenciler 1886-87 ders yılında yatılı ücreti ve ders ücreti olarak toplam 94 lira 25 kuruş (öğrenci başına iki lira kadar) ödemişlerdir. 1887-88 ders yılında ödenen toplam miktar ise 78,5 liradır (öğrenci başına 1,6 lira). Oysa bu okulda öğrenci başına isabet eden maliyet ilk yıl beş lira, ikinci yıl beş buçuk lira, üçüncü yıl ise altı buçuk lira olmuştur. Aradaki fark, yerli ve yabancı hayırseverler ve Board Teşkilatı tarafından karşılanmıştır. Nitekim 1885 yılı için yerli halkın katkısı 20 lira 70 kuruş iken Board’un katkısı 81 lira 48 kuruş olmuştur. Bir sonraki yıl 61 lira 25 kuruşluk yerli katkıya karşılık, 1109 lira 99 kuruşluk ABCFM katkısı gerçekleşmiştir. Üçüncü yıl ise yerli katkı 36,5 lira, ABCFM’nin katkısı ise 93,5 liraydı (Kocabaşoğlu, 2000: 130). 32 öğrenci velisi eğitim masraflarını ödeyebilirken, 22’si okul masrafları için senet vermek zorunda kalmıştı. Bir diğer ilginç husus, Mardin Erkek Okulu’nda bir Müslüman öğrencinin de okumasıydı (Stone, 2011: 213).

1890’da Mardin’den yazan Mr. Gates’in ifadesine göre, okul aynı yıl 58 öğrenciye sahip olup, bunların dördü ilahiyat, 40’ı lise ve 14’ü hazırlık bölümü öğrencisiydi. Yazısında ayrıca, bir önceki sene ilahiyat sınıfında beş öğrencinin kayıtlı olduğunu ve bunlardan birinin öğretmen olmak için uygun olduğunu belirtip, aynı öğrencinin hazırlık bölümünde öğretmenlik yaptığını vurgulamıştır (Herald, April, 1890: 154).

1890 Martının son günü yazan Mrs. Thom, erkek lisesinde her gece dini meselelerin konuşulduğu toplantıların yapıldığını ifade etmiştir. Ayrıca, şehirde de dua etme toplantılarına başlanıp, her salı öğle vakti beş farklı yerde bu toplantılar düzenleniyordu. Bir önceki hafta yapılan toplantıya hiç biri cemaatlerine mensup olmayıp, Ermeni Katolik milletine mensup 30’un üzerinde kadın katılmıştır (Herald, July 1890: 280).

16 Ağustos 1893’de Mardin’den yazan Mr. Gates, yardımcısıyla birlikte yazın ortasında Mardin’e bağlı dış istasyonlarda gezerek erkek lisesi için öğrenci aradıklarını ifade etmiştir. 28 Temmuz’da Mardin’den işe

başlayan Gates, sonra Midyat'a gitmek için yola çıkmıştır. Akşamı Mardin ile Midyat arasında yer alan bir köyde geçirmiş ve ertesi gün Midyat'a varıp, burada 32 öğrencili bir okulu incelemiştir. Buradaki öğrenciler okuma ve aritmetik, gramer ve coğrafya gibi derslerin sınavlarında çok başarılıydılar. Midyat'taki 32 öğrencili okulda henüz 10 yaşında bile olmayan bir kız çocuğunun başarısının Mr. Gates'in hoşuna gitmesi üzerine kızın annesine çocuğunu Mardin'deki okula göndermesini tavsiye etmiştir. Ancak, annesi kızının evli olduğu için gelemeyeceği cevabını vermiştir. Erkekler ve kızlar 6-7 yaşlarına geldiklerinde nişanlandıkları için eğitim alma konusunda çok fazla fırsatları yoktu ve ayrıca ticareti öğrenecek ya da çalışabilecek yeterlikte bir yaşa geldiklerinde genellikle okuldan alınmaktaydılar (Herald, October 1893: 471).

Mr. Dewey, 13 Temmuz 1896 tarihinde yazdığı bir yazısında, aynı yıl erkek lisesi bütçesinden eve giden ya da evden gelen öğrencilere ödeme yapılmadığını, bununla birlikte, ceplerinde para olmaksızın dönem sonunu bulan öğrencilerden bazılarının eve gitmek için okuldan yardım talep ettiğini ifade etmiştir (Herald, October 1896: 408).

Sonuç ve Değerlendirme

Yunan İsyanı ve 27 Ekim 1827'de Navarin'de donanmanın tahrip edilmesi Osmanlı Devleti'ni Amerika'ya yaklaştırmıştır. Osmanlı, bir yandan Avrupa dışında bir müttefik ararken bir yandan da kaybettiği donanmasını yeniden hızlı bir şekilde, bir dış yardımla inşa etmeyi planlamakta, aynı zamanda bu dönemde silah imalatı olmadığından silah eksikliğini gidermeyi düşünmektedir. Sonuç olarak, 7 Mayıs 1830 tarihinde Osmanlı ile ABD'nin imzaladıkları bir ticaret antlaşması sayesinde iki ülkenin resmi ilişkileri düzenlenmiştir. Bu durum, Osmanlı Devleti'nde misyonerlik faaliyetlerine ivme kazandırmış. Zaten Osmanlı'nın genel durumu da misyonerlerin faaliyetlerine son derece uygun bir ortam hazırlamıştır (Şahin, 2005: 188). Eğitim alanında Sultan II. Abdülhamit dönemine kadar istenilen seviyede merkezi ve modern bir politika takip edilebilmiş değildir. II. Abdülhamit döneminde, modern eğitim anlayışının gerektirdiği çeşitli derecelerdeki eğitim kurumları devlet eliyle açılmaya başlanmıştır. Bahsedilen eğitim kurumlarının masrafları devlet tarafından karşılanmakla birlikte, hamiyetli ahaliden alınan yardım paraları ve vakıf gelirleri de eğitim faaliyetlerinin devamında önemli bir finans kaynağı olmuştur. Ancak, devletin bütün idari birimlere modern eğitim hizmetini sunabilecek finans gücü olmadığı gibi, bu okulların açılması ve faaliyetlerini sürdürmesi için yapılan yardımlar ve vakıf gelirleri de yeterli değildi. Devletin bu konudaki aciziyetini fark eden yabancı Amerikan misyonerleri açmış oldukları son derece kaliteli ve yüksek dereceli okullar ile denetim ve diğer çeşitli şartları kabul ederek devletin desteğini almışlardır. Zira Mardin sancak merkezinde pozitif ve dini eğitim

merkezli modern Amerikan okulları 1863 yılından itibaren açılmaya başlanmış iken, devlet eliyle ilk modern okul, ibtidai derecesinde 1883 yılında açılabilmiştir (DVS, 1301: 133). Osmanlı Hükümeti, eğitim alanındaki yetersizliğinin farkında olduğundan Birinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar zorunlu kalmadıkça Amerikan müesseselerine dokunmamıştır.

Amerikan okullarının açıldığı ilk yıllarda Müslüman talebe mevcut değil iken, sonraki yıllarda yerli halkla olan olumlu ilişkilerinden dolayı yörenin varlıklı aile çocuklarının burada eğitim gördüğü, ayrıca, okula talebe bulmak amacıyla kazalarda ve köylerde dolaştıkları ve çeşitli raporlar hazırladıkları anlaşılmaktadır.

Misyonerlerin eğitim, sağlık ve diğer kültürel faaliyetlerinin en önemli gayesi şüphesiz Protestanlık mezhebini geniş kitlelere evvela tanıtip, ardından kabul ettirmektir. Board Teşkilatı, 1820-1893 yılları arasında Osmanlı ülkesine 550 misyoner göndermiş ve çoğu Ermeni 60.000 Osmanlıyı Protestan yapmayı başarmıştır (Küçüköğlü, 2005: 97). Misyonerlerin bu faaliyetlerinden Mardin de nasibini alıp, 1893 yılına gelindiğinde, Mardin sancak merkezinde Ermeni Protestanların 1.700, Nusaybin Kazasında 1.000, Cizre Kazasında 1.000, Midyat Kazasında 5.000 ve Savur Kazasında da 300 olmak üzere toplamda 9.000 Protestan tespit edilmektedir (Cuinet, 1891: 496, 499, 509, 512, 515, 518). Bu rakamlar arasında en dikkat çeken gelişme Midyat Kazasında yaşanmış olup, Ermeni Protestan sayısı, kazanın diğer gayrimüslim cemaat gruplarının üyelerinden daha fazla olmuştur.

Board Teşkilatı, 1820-1893 yılları arasında Osmanlı ülkesinde üç milyonu İncil olmak üzere toplam 10 milyon adet dini kitap dağıtmış; 550 misyoner göndermiş ve 10 milyon dolar harcamıştır. (Küçüköğlü, 2005: 97). Mardin'de ilk evangelist kilisesinin kuruluşunun 25. yıldönümü dolayısıyla Mr. Andrus'un gönderdiği bir yazıda, 1893 yılında Doğu Türkiye Misyonu'na dini ve eğitimsel faaliyetler için yapılan yardımların genel toplamının 302.313 kuruş (13.300 dolar), devlete verilen verginin 2.257 dolardan daha fazla ve Board Teşkilatı tarafından yapılan yardımların da 147.564 kuruş (6.503 dolar) olduğu ifade edilmekteydi (Herald, March 1893: 112). Buna göre, Board Teşkilatının faaliyetlerini kararlı ve organize bir şekilde sürdürdüğü söylenilebilir.

Kaynaklar

I. Arşiv Belgeleri

a.) Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BA)

Maârif Nezâreti Mektûbi Kalemi Evrakı (MF. MKT): 1157-89.

Bâb-ı Âli Evrak Odası Evrakı (BEO): 3806-285436.

Dâhiliye İdâre (DH. İD): 117-5.

Dâhiliye İdâre-i Umûmiyye (DH. İ.UM): 19-1.

II. Süreli Yayınlar

a.) Salnâmeler

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, Def'a 1, Sene 1316, Matbaa-i Amire.

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, Def'a 2, Sene 1317, Matbaa-i Amire.

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, Def'a 3, Sene 1318, Matbaa-i Amire.

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, Def'a 4, Sene 1319, Matbaa-i Amire.

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, Def'a 6, Sene 1321, Matbaa-i Amire.

Salnâme-i Vilâyet-i Diyarbekir, Def'a 11, Sene 1301, Diyarbekir Vilâyet Matbaası.

b.) The Missionary Herald

The Missionary Herald, Vol. LII, No. IV, April 1856.

The Missionary Herald, Vol. LXI, No. I, January 1865.

The Missionary Herald, Vol. LXIV, No. V, May 1868.

The Missionary Herald, Vol. LXIX, No. X, (October 1875).

The Missionary Herald, Vol. LXXII, No. IX, September 1876.

The Missionary Herald, Vol. LXXIV, No. XI, November 1878.

The Missionary Herald, Vol. LXXIV, No. V, (May 1878).

The Missionary Herald, Vol. LXXVIII, No. I, (January 1882).
The Missionary Herald, Vol. LXXIX, No. X, (October 1883).
The Missionary Herald, Vol. LXXX, No. VI, (June 1884).
The Missionary Herald, Vol. LXXXVI, N1316o. VII, (July 1890).
The Missionary Herald, Vol. LXXXIV, No. IV, (April 1890).
The Missionary Herald, Vol. LXXXIX, No. III, March 1893.
The Missionary Herald, Vol. LXXXIX, No. X, (October 1893).
The Missionary Herald, Vol. XCII, No. X, (October 1896).
The Missionary Herald, Vol. XCII, No. XI, (November 1896).

III. Araştırma ve Tetkik Eserler

- Alan, G. (2006). Amerikan Board'ın Mardin'de Yürüttüğü Eğitim Çalışmaları Çerçevesinde Mardin Kız Okulu. İbrahim Özcoşar (Ed.). *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri 26, 27, 28 Mayıs 2006*, Mardin, (ss.503-516), İstanbul.
- Aydın, M. (2006). Amerikan Protestan Misyonerlerinin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkisi, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 19, 79-122.
- Açıkses, E. (2003). *Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*. Ankara: TTK Yayınları.
- Bozan, O. (2014). XIX. yüzyılın İkinci Yarısında Mardin'de Amerşkan Misyonerlerinin Faaliyetleri, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 12, 21-48.
- Cuinet, V. (1891). *La Turquie d'Asie*. Paris, II.
- Danacıoğlu, E. (2000). Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Board Okulları ve Ermeniler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Dergisi*, 3 (9), 131-145.
- Deveci, Y. (2006). Osmanlı'dan Günümüze Mardin Ermenileri. İbrahim Özcoşar (Ed.). *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri 26, 27, 28 Mayıs 2006*, Mardin, (ss.553-570), İstanbul.
- Kocabaşoğlu, U. (2000). *Anadolu'daki Amerika (Kendi Belgeleriyle 19. yy.'da Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları)*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Küçükoğlu, B. (2005). *Türk Dünyasında Misyoner Faaliyetleri*. İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yayıncılık.
- Ortaylı, İ. (1981). Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler. *Amme İdaresi Dergisi*. 3, 87-96.

- Oktar, T., Genç, H. (2006). Osmanlı-ABD İlişkileri Bağlamında Mardin Sancağı'nda Faaliyet Gösteren ABD'ye Ait Eğitim ve Sağlık Kurumları. İbrahim Özcoşar (Ed.). *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri 26, 27, 28 Mayıs 2006*, Mardin, (ss.493-501), İstanbul.
- Özdemir, B. (2009). *Süryanilerin Dünyü Bugünü (I. Dünya Savaşı'nda Süryaniler)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Özcoşar, İ. (2009). *Merkezileşme Sürecinde Bir Taşra Kenti Mardin (1800-1900)*. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.
- Özcoşar, İ. (2006). 19. yüzyılda ABD Misyonerlerinin Mardin Süryanilerine Yönelik Faaliyetleri, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (18), 142-154.
- Stone, Frank A. (2011). *Sömürgeciliğin Hasat Mevsimi*. (Çev. Ayşe Aksu), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Sezer, A. (1999). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 169-184.
- Şişman, A. (2006). *20. yy. Başlarında Osmanlı Devletinde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Şahin, G. (2005). Türk-Ermeni İlişkilerinin Bozulmasında Amerikalı Misyonerlerin Rollerine Üzerine Bir İnceleme, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1) (Ermeni Özel sayısı), 184-207.
- Taştemir, M. (2003). Mardin. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 28, 43-48.
- Tozlu, N. (1991). *Kültür Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Vahapoğlu, H. (2005). *Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Yıldız, H. (2014). *Osmanlı Yenileşme Döneminde Diyarbekir Vilayeti'nde Eğitim*. Ankara: TTK Yayınları.